

УДК 631.152 : [631.12: 658.27.003.13]

**Л.В. Шовкун, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва**

**ВПЛИВ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Проаналізовано результати оцінки ефективності управління в сільськогосподарських підприємствах Харківської області, що визначають підвищення продуктивності управлінської праці та економічності апарату управління: зростання питомої ваги адміністративного персоналу у загальній чисельності працюючих вказує на делегування їм частини функціональних обов'язків керівників.

Ключові слова: економіка, ефективність, результативність, рентабельність, прибуток, стратегічне управління, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Проблема підвищення ефективності агропромислового виробництва – визначальний фактор економічного і соціального розвитку суспільства. Ефективність виробництва як економічна категорія відображує дію об’єктивних економічних законів, яка виявляється в результативності виробництва.

Сільське господарство має великий економічний потенціал, насамперед значний обсяг діючих фондів. Тому поліпшення використання їх є одним з найважливіших завдань, розв’язання якого сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Управлінська праця, хоч і безпосередньо і виступає творцем матеріальних благ, є невід’ємною частиною праці сукупного робочого, у цій частини є працею продуктивною. Поняття управлінської праці певною мірою пов’язано з поняттям управління, як об’єкта чи сфери його докладання. Якщо вважати, що праця проявляється у двох формах – фізична і розумова, то однією з різновидів розумової праці є управлінська [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах ринкового господарювання виробнича діяльність аграрних підприємств і фермерських господарств все більше набуває форму підприємницького бізнесу [2]. Питанням впливу системи управління на ефективність використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах приділяли велику увагу багато вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити: В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, С.С. Бакая, М.О. Беседіна, Й.С. Завадського, В.Л. Валентинова, Л.І. Михайлову, В.Я. Месель-Веселяка, О.О. Мороз, А.Т. Опрі, В.І. Перебийноса, П.Т. Саблука, А.В. Світличну, М.М. Турченка, О.В. Ульяновку, Р.М. Шелудька, О.О. Школьного, В.В. Юрчишина та ін. Поряд із цим процеси управління розвитком сільськогосподарських підприємств, його впливу на результати господарської діяльності підприємства потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу системи управління на ефективність використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сільському господарстві земля – головний засіб виробництва. Земля як основний ресурс сільського господарства характеризується особливостями, які

зумовлюють необхідність її раціонального використання, а саме: практичною незамінністю; обмеженою площею; і мобільністю, тобто стабільністю розташування; родючістю ґрунту; здатністю відновлюватись.

Існуюча в Україні система господарювання на землі, ще не в повній мірі забезпечує ефективне використання ресурсного потенціалу й охорони природних ресурсів. З переходом до ринкових відносин держава втратила своє монопольне становище щодо володіння земельними ресурсами та вирішальну роль у господарському управлінні ними [2].

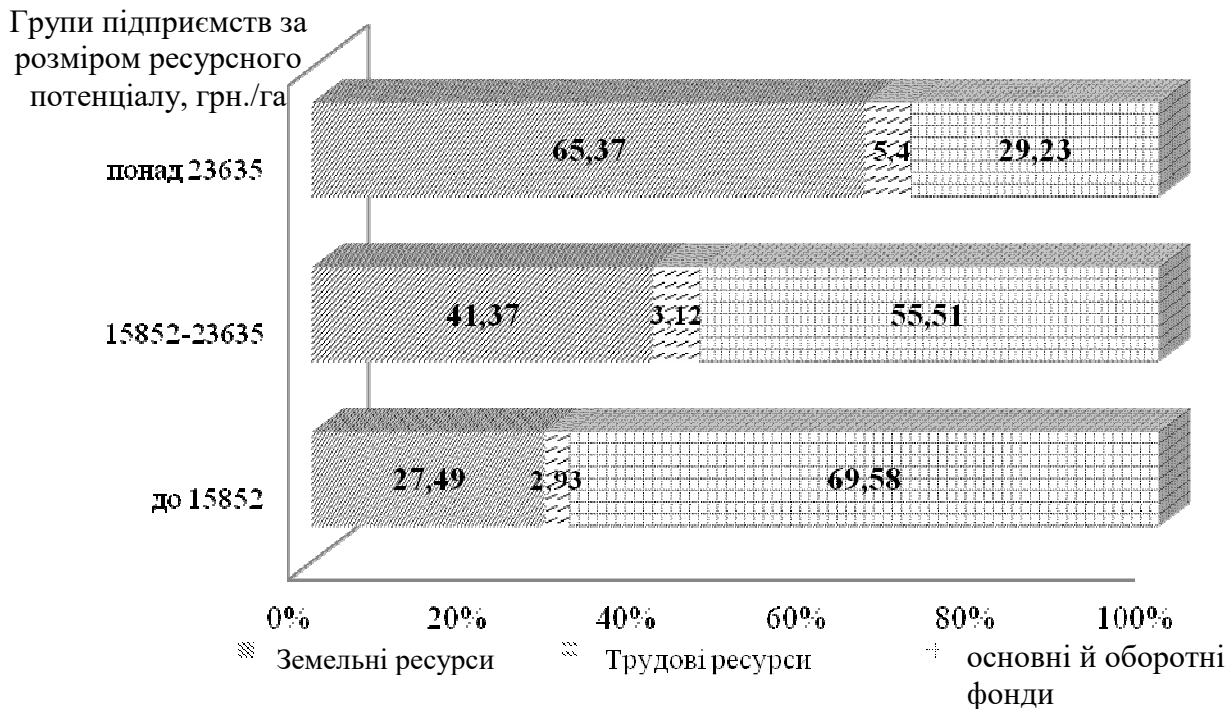
Основними чинниками негативних змін стану земельних ресурсів є неефективність системи управління на що вказує: значна розораність земель; порушення і недотримання сівозмін; недостатнє внесення, перш за все, органічних добрив, так й мінеральних добрив; нераціональний розподіл та використання посівних площ, значна перевага у структурі посівів технічних культур, застосування важкої техніки; зменшення площ рекультивованих земель під час одночасного збільшення площ порушених земель [3].

Ефективність використання землі суттєво зменшилася через спад виробництва у тваринництві. В галузях рослинництва також є проблеми, що особливо стосується виробництва цукрових буряків. Судячи з аналізу, рішення проблеми підвищення ефективності землекористування полягає у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур.

Для розрахунку ресурсного потенціалу використано методику грошової оцінки ресурсного потенціалу, яка полягає у вираженні відтворюваних та не відтворюваних ресурсів єдиним показником. Тобто земельні ресурси було оцінено в грошовому еквіваленті грн., на підставі грошової оцінки землі, оцінку трудових ресурсів підприємства проводили за методикою, яка запропонована Б. Пасхавером відношення річного фонду оплати праці робітників підприємства, тис. грн.; до нормативного коефіцієнту ефективності капіталовкладень. Важливою складовою ресурсного потенціалу підприємства є матеріально-технічні ресурси. Вартісна оцінка основних виробничих засобів проводиться у розмірі середньорічної їх вартості в цінах поточного року; оборотних – у розмірі фактичних затрат матеріальних ресурсів.

Структуру ресурсного потенціалу по групах розглянемо на рисунку. Аналізуючи приведену структуру можна відмітити, що в структурі ресурсного потенціалу по групах спостерігаються наступні зміни: в III групі сільськогосподарських підприємств порівняно з I групою питома вага основних і оборотних фондів вища на 67,1 відсоткових пункти, трудових ресурсів – на 52,0 відсоткових пункти, а земельних ресурсів на

18,6 %. Що є цілком закономірним. Отже відбувається закономірне збільшення ресурсів.

Структура ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Харківської області (2015 р.)

Джерело: сформовано автором за даними статистичної звітності підприємств

За методикою, наведеною А.Т. Опрєю [5] розраховано загальну, факторну та залишкові дисперсії. Проведені розрахунки свідчать, що ступінь впливу ресурсного потенціалу на площу землекористування складає 20,1%, міра впливу інших неврахованих факторів – 79,9%. На вірогідність результатів аналізу вказує високий ступінь ймовірності – 0,99. У розглянутій нами сукупності сільськогосподарських підприємств площа сільськогосподарських угідь визначає 9,5% загальної варіації ресурсного потенціалу. Вплив площі землекористування на величину ресурсного потенціалу виявився досить слабким.

Розрахунок двофакторного дисперсійного комплексу залежності площі сільськогосподарських угідь від вартості трудових ресурсів і вартості основних та оборотних фондів показав, що ступінь впливу факторних ознак (вартості трудових ресурсів, основних та оборотних фондів) на результативну ознаку (площу сільськогосподарських угідь)

становить 0,321 (32,1%), ступінь впливу інших неврахованих факторів (серед яких передусім варто виділити строк дії договорів оренди, розмір та форму виплати орендної плати за землю) складає 0,678 (67,8%).

Середня арифметична (загальна) за градаціями факторів: $M_{\text{заг}} = 4315$.

Ступінь різноманітності середніх арифметичних для всіх градацій:

$$C'_x = 1153558425;$$

для градації А: $C'_A = 304500$; для градації В: $C'_B = 10419578$; для сполучення факторів А і В: $C'_{AB} = 811506$.

Поправочний коефіцієнт: $K = 15,881$.

Дисперсії, зумовлені дією досліджуваних факторів і їх сполучення, становить: $C_A = 4835712$; $C_B = 165471407$; $C_{AB} = 12887383$.

Кінцева дисперсійна структура двофакторного дисперсійного комплексу:

$$C_y = 285992025.$$

Ступінь впливу факторів на формування змінюваності результативної ознаки становить: $\eta^2_A = 0,0169$; $\eta^2_B = 0,5786$; $\eta^2_{AB} = 0,0451$.

Число ступенів вільної варіації:

$$v_A = 1; v_B = 1; v_{AB} = 1; v_x = 3; v_z = 44.$$

Коригована дисперсія – девіата:

$$\sigma^2_A = 48335712; \sigma^2_B = 165471407; \sigma^2_{AB} = 12887383;$$
$$\sigma^2_x = 61064834; \sigma^2_z = 2336307.$$

Критерієм вірогідності впливу факторної ознаки на результативну:

$$F_A = 2,1; F_B = 70,8;$$
$$F_{AB} = 5,5; F_x = 26,1.$$

Отже, виходячи з даних розрахунків можна зробити висновок, що вартість трудових ресурсів визначає варіацію площі сільськогосподарських угідь на 0,016 (1,6 %), вартість основних і оборотних фондів – на 0,045 (4,5 %), а їх взаємодія впливає на змінюваність площі землекористування на 0,578 (57,8 %). Це є закономірним, адже ведення сільськогосподарського виробництва можливе лише при взаємодії таких факторів виробництва як праця, земля і капітал.

Кожне підприємство як товаровиробник має певну виробничу потужність, під якою розуміють «максимально можливий випуск продукції (переробки сировини) за рік (добу, зміну) в натуральних показниках за заданого асортименту й якості та раціонального використання землі, техніки, обладнання, виробничої площі» [0].

Оскільки в умовах ринкової економіки важливо не тільки виробити продукцію, а й вигідно її реалізувати, то за результативний показник при визначенні виробничої потужності сільськогосподарських підприємств доцільно використати чистий дохід (виручку) від реалізації продукції. Головну закономірність зв'язку між результативними показниками і факторами-ресурсами математично виразимо як пропонує В. Г. Андрійчук [7] рівнянням прямої лінії:

$$y = a_0 + a_1 \cdot x_1 + a_2 \cdot x_2 + a_3 \cdot x_3 + a_4 \cdot x_4,$$

де y – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції відповідним підприємством, тис. грн.;

x_1 – капіталізований фонд оплати праці тис. грн на 100 га, сільськогосподарських угідь;

x_2 – грошова оцінка сільськогосподарських угідь, тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь;

x_3 – середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь;

x_4 – середньорічна вартість оборотного капіталу, тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь;

a_0, a_1, a_2, a_3, a_4 – параметри рівняння.

Для досліджених 50 сільськогосподарських підприємств Харківської області проведений з допомогою Microsoft Excel розрахунок рівняння множинної кореляції набуває вигляду:

$$y = 349,343 + 0,043 x_1 - 0,0002 x_2 + 0,670 x_3 - 0,282 x_4.$$

Отже, зростання середньорічної вартості основних виробничих фондів на 1 тис. грн. при середній вартості решти ресурсів забезпечує зростання чистого доходу (виручки) від реалізації продукції на 670 грн. Зменшення середньорічної вартості оборотного капіталу на 1 тис. грн. при середній вартості решти ресурсів зумовлює зменшення чистого доходу на 282 грн. Аналогічні умови зростання вартості трудових (капіталізований фонд оплати праці) зумовлюють зростання чистого доходу на 43 грн, а

зменшення вартості земельних ресурсів зумовлює зростання чистого доходу на 0,2 грн.

Якщо в дане рівняння підставити фактичний обсяг ресурсів по певному підприємству області, то після нескладних підрахунків одержимо його чистий дохід від реалізації продукції сільського господарства і послуг. Аналіз парних коефіцієнтів кореляції свідчить, що середньорічна вартість оборотного капіталу (x_4) і середньорічна вартість основних виробничих фондів (x_3) мають суттєвий вплив на рівень результативної ознаки ($r_{yx_4} = 0,974$, $r_{yx_3} = 0,988$), капіталізований фонд оплати праці (x_1) та грошова оцінка сільськогосподарських угідь (x_2) – мають незначний вплив ($r_{yx_1} = 0,225$, $r_{yx_2} = 0,163$). Загальний коефіцієнт кореляції ($r = 0,990$) вказує на те, що між досліджуваними факторними та результативною ознакою існує тісний взаємозв'язок. Одержаний критерій вірогідності впливу факторних ознак на результативну ($F_p = 582$) порівняний з табличним його значенням при двох порогах ймовірності: 0,95 і 0,99 [8], – вказує на високу достовірність проведених розрахунків.

Висновки. Для підвищення економічної ефективності використання виробничого потенціалу сільськогосподарські підприємства мають збільшувати виробництво продукції та знижувати її собівартість, покращувати якість продукції. Сільське господарство сьогодні потребує значного вкладення капіталу та інновацій, оновлення основних засобів, впровадження ефективних технологій і поліпшення організації виробництва і управління, переходу до європейської моделі забезпечення якості продукції. Модернізація системи економічних відносин у країні відповідно до умов сучасної економіки – це, по-суті, перехід до нової культури господарювання, який вимагає підвищення кваліфікації кадрів та збільшення долі вартості трудових ресурсів у структурі ресурсного потенціалу. Отже, механізм управління розвитком сільськогосподарських підприємств має бути націлений, зокрема, на ефективне використання їх ресурсного потенціалу. Основними напрямками цього процесу мають стати оптимізація структури ресурсного потенціалу та підвищення ефективності управління використанням земельних, матеріально-технічних, трудових ресурсів на основі впровадження інноваційних енерго- та ресурсозберігаючих технологій.

Бібліографічний список: 1. Шовкун Л.В. Особливості організації праці апарату управління сільськогосподарських підприємств / Л.В. Шовкун, О.М. Савельєва // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 4. –

- С. 211-220. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2014_4_30 2. Пономарьова М.С. Економічні та правові важелі підприємництва як складника ефективного розвитку агробізнесу / М.С. Пономарьова, Л.В. Шовкун, О.М. Савельєва // Вісн. Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 228-236. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2015_1_35
3. Бражник М.А. Содержание и направленность основных управленческих функций в теории управления / М.А. Бражник // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 10. – С. 88-91. 4. Валентинов В.Л. Регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики: монографія / В.Л. Валентинов – К.: ІАЕ, 2003. – 332 с. 5. Опря А.Т. Особливості економічного аналізу динаміки виробничо-комерційної діяльності підприємств / А.Т. Опря, В.І. Перебийніс // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 63-67. 6. Панорама аграрного сектора України за 2009 рік / М-во аграр. політики України / за ред. М. Присяжнюка. – К., 2010. – 80 с. 7. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В.Г. Андрійчук. – 2-ге вид. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с. 8. Опря А.Т. Статистика (з програмованою формою контролю знань). Математична статистика. Теорія статистики: навч. посібник / А.Т. Опря. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 472 с. 9. Харківська область у 2016 році: стат. щорічник / Головне управління статистики у Харківській області/ за ред. О.Г. Мамонтової. – Х.: ГУС Харківська обл., 2017. – 536 с.

Шовкун Л.В. Влияние системы управления на эффективность использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Проанализированы результаты оценки эффективности управления в сельскохозяйственных предприятиях Харьковской области, которые определяют повышение производительности управленческого труда и экономичности аппарата управления: рост удельного веса административного персонала в общей численности работающих указывает на делегирование им части функциональных обязанностей руководителей.

Ключевые слова: экономика, эффективность, результативность, рентабельность, прибыль, стратегическое управление, сельскохозяйственные предприятия.

Shovkun L.V. The influence of managerial system on the effectiveness of agricultural enterprises' resource potential usage. The results of managerial effectiveness evaluation at agricultural enterprises in Kharkiv region

that determine the increasing of managerial labor productiveness and profitability of executive staff have been analyzed. An increase in the proportion of administrative staff in the total number of employees indicates the delegation of the part of manager's functional duties to the executive staff. It is due to the increase of profitable enterprises number and the effective development of strategic management on the farms and also to the adoption of targeted management decisions in the manufacturing sector. Based on the methodical approach to the estimation of the influence of resource potential components (labor resources, main production assets and land resources) on the agricultural enterprises' resource potential using the two-factor dispersion complex, the degree of influence of the above mentioned factors has been established. The obtained criteria of the probability of the influence of factor features on the result indicate the reliability of the carried out calculations. The dependence of economic activity on the management structure has been investigated. In general, the result of the employee' of the management apparatus work is characterized by the level or degree of achievement of the management goal with minimal expenses. In this case the correct determination of the quantitative and qualitative indicators that reflect the goals of the enterprise or the division becomes important. The problem of resources supply of agricultural enterprises has been investigated. This problem becomes complicated because of the fact that due to several reasons including the economic crisis in the agro industrial complex, the instability of the price mechanism and the financial policy of the state, the agrarian sector is not an investment attractive area. The updating of the material and technical base takes place unsatisfactory.

Key words: economy, effectiveness, result, profitability, income, strategic management, agricultural enterprises.

Стаття надійшла до редакції: 12.05.2017 р